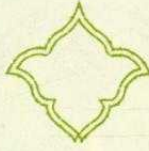

جلد دوم
علم دینی و پاسخ به شبهات

براساس دروس خارج استاد
حاج شیخ محمد حسن وکیلی
تحقیق و نگارش: سید شهاب الدین دعانی

سرشناسه: وکیلی، محمد حسن، ۱۳۵۹ - عنوان و نام پدیدآور: علم دینی از چیستی تا چگونگی / بر اساس دروس محمد حسن وکیلی؛ تدوین و تنظیم سید شهاب الدین دعائی. مشخصات نشر: مشهد: موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام، ۱۳۹۹.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۸۷۷۴-۰-۰

وضعیت فهرست نویسی: فیبا، یادداشت: ۴: جلد (چاپ اول: ۱۳۹۹) (فیبا).
مندرجات: ج. ۱. چیستی و قلمرو دینی. - ج. ۲. علم دینی و پاسخ به شبهات. - ج. ۳. الزامات فقهی و اصولی. - ج. ۴. الگوی تولید علم دینی
موضوع: علم و دین. موضوع: Religion and science.
موضوع: اسلام و علوم. موضوع: Islam and science.
شناسه افزوده: دعائی، سید شهاب الدین، ۱۳۷۰-، گردآورنده
شناسه افزوده: موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام
رده بندی کنگره: BL۲۴۰/۲
رده بندی دیویی: ۲۱۵. شماره کتابشناسی ملی: ۶۱۲۹۶۴
کد پیگیری: ۶۱۲۸۸۹۵

www.ketab.ir

علم دینی: از چیستی تا چگونگی جلد دوم: علم دینی و پاسخ به شبهات

بر اساس دروس خارج استاد حاج شیخ محمد حسن وکیلی
تحقیق و نگارش: سید شهاب الدین دعائی

طراح گرافیک: حامد امامی / خوشنویسی جلد: روح الله ابوالفضل

ویراستار: احسن مقدم

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۸۷۷۴-۰-۰

چاپ چهارم: زمستان ۱۴۰۱ / شمارهگان: ۱۰۰۰ جلد

نشانی: مشهد مقدس، خیابان امام خمینی ۱۴، جنب مسجد حمزه،

پلاک ۳۶، موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام.

سایت: mhva.ir و towhid.org

نشانی در شبکه های اجتماعی: @Ostad_vakili

شماره تلفن: ۰۹۱۵۵۶۷۲۸۴۵

فهرست

۱۱	مقدمه ناشر.....
۱۵	درس سیزدهم: تعریف علم در اصطلاح «علم دینی».....
۱۷	مروری بر تعاریف «علم».....
۱۸	اعتباری بودن تعریف «علم».....
۱۹	معنای برگزیده از «علم» در مسأله «علم دینی».....
۲۱	امکان توسعه «علم» به هر مجموعه‌ای از گزاره‌های منسجم.....
۲۲	مروری بر تاریخچه اثبات گرایی.....
۲۲	فلسفه نقد رویکرد پوزیتیویستی به علم در خلال مباحث علم دینی.....
۲۵	خلاصه.....
۲۶	پرسش.....
۲۶	منابعی برای مطالعه بیشتر.....
۲۷	درس چهاردهم: راه‌های شناخت و اعتبار سنجی گزاره‌های تجربی.....
۲۹	اقسام علم و شناخت.....
۳۱	راه‌های معرفت و شناخت.....
۳۳	روش حساب احتمالات.....
۳۴	جایگاه تجربه.....
۳۵	ملاک اعتبار گزاره‌های تجربی.....

- ۳۶-۱- حس و مشاهده.....
- ۳۶-۲- تکرار و علیت و سنخیت تجربی.....
- ۳۷-۳- تکرار و ترجیح و گمان.....
- ۳۷-۴- تکرار و حالت روان شناختی.....
- ۳۷-۵- ابطال‌گرایی.....
- ۳۸-۶- استدلال نهفته قیاسی.....
- ۳۸-۷- حساب احتمالات.....
- ۳۸- دامنه وسیع استفاده از حدس در علوم تجربی.....
- ۴۰- ارزش حدس.....
- ۴۱- روش نقد اعتبار و حجیت یک گزاره تجربی.....
- ۴۲- وجود میلیون‌ها ستاره در دوردست.....
- ۴۳- عمر زمین.....
- ۴۵- اصل «سادگی».....
- ۴۶- هیئت بطلمیوسی یا هیئت کپرنیکی؟.....
- ۴۸- نسبت دانش تجربی با جایگاه و اثرگذاران موجود فرامادی.....
- ۵۰- نظریه تکامل و احتمال فرامادی در توجیه نظم.....
- ۵۱- مغز یا روح؟.....
- ۵۳- داستان «بیگ بنگ».....
- ۵۴- علوم تجربی طبیعی و علوم تجربی انسانی.....
- ۵۵- ارزش معرفت‌شناختی نقل.....
- ۵۷- جمع‌بندی.....
- ۵۹- خلاصه.....
- ۶۱- پرسش.....
- ۶۲- منابعی برای مطالعه بیشتر.....
- ۶۳- درس پانزدهم: تعریف علم دینی (۱).....
- ۶۵- معنای لغوی نسبت علم به دین در ترکیب «علم دینی».....
- ۶۶- تعاریف علم دینی.....

- ۱- علم سازگار با دین ۶۶
- ۲- علمی که موضوع آن اراده الهی باشد ۶۸
- ۳- علمی با خاستگاه دینی (علم تولید شده توسط دین داران) ۷۴
- ۴- علم لازم برای فهم دین ۷۴
- ۵- علم مورد نیاز مسلمانان ۷۵
- ۶- علم مبتنی بر پیش فرض های دینی در عرصه جهان بینی ۷۷
- ۷- علم تولید شده تحت ولایة الله و مبتنی بر نظام تحقیقات دینی ۸۰
- ۸- علم هماهنگ با مبانی، ارزش ها و هنجارهای دینی ۸۴
- خلاصه ۸۸
- پرسش ۹۰
- منابعی برای مطالعه بیشتر ۹۱
- درس شانزدهم: تعریف علم دینی ۹۳
- ۹- علمی که دین منبع آن باشد ۹۵
- دیدگاه اول: دین تنها منبع باشد ۹۵
- تقریر اختصاصی: تفکیک میان علم دینی و علم مورد تأیید دین ۹۶
- نقد و بررسی ۹۹
- دیدگاه دوم: علمی که دین یکی از منابع آن باشد ۱۰۱
- دیدگاه سوم (مختار): استفاده حداکثری از دین + تأثیر معنادار در علم ۱۰۲
- مقایسه تعریف برگزیده با تعریف آیه الله جوادی آملی ۱۰۵
- روح کلی علم دینی ۱۰۷
- خلاصه ۱۰۹
- پرسش ۱۱۰
- منابعی برای مطالعه بیشتر ۱۱۱
- درس هفدهم: حوزه های اثرگذاری دین در علم ۱۱۳
- مقدمه ۱۱۵
۱. مبانی نظام مند (پارادایم) ۱۱۶

- ۱-۱ اقتصاد و صدقه ۱۲۰
- ۲-۱ اقتصاد و فرزندآوری و جمعیت ۱۲۳
۲. کشف نیازها و مسائل برآمده از آن ۱۲۶
۳. تولید فرضیه (الهام بخشی گزاره‌های دین) ۱۲۸
۴. تولید موضوع ۱۲۸
۵. اعتبار بخشی به محمولات مسائل علم ۱۲۹
۶. کشف نسبت محمول و موضوع ۱۲۹
- ۱-۶ اقتصاد و صدقه ۱۳۰
- ۲-۶ اقتصاد، فرزندآوری و جمعیت ۱۳۲
- ۳-۶ اقتصاد و ربا ۱۳۳
۷. کشف تقسیمات مفید و روش تدوین علم ۱۳۵
۸. بازسازی تعاریف موضوعات موجود ۱۳۶
۹. کشف نقاط مناسب تمرکز و الفاظ مناسب ۱۳۹
- جمع‌بندی ۱۴۱
- خلاصه ۱۴۱
- منابعی برای مطالعه بیشتر ۱۴۳
- پرسش ۱۴۴
- ضمیمه: طب اسلامی ۱۴۵
- آیا «طب اسلامی» داریم؟! ۱۴۶
- حوزه اول: تأثیر گزاره‌های دینی در فلسفه طب ۱۵۰
- مقدمه: لایه‌های واقعیت ۱۵۰
- عامل اصلی رفع اختلالات بدن در پارادایم طب اسلامی: ۱۵۵
- اتصال به اسم «شافی» ۱۵۵
- عامل اصلی اختلالات بدن در پارادایم طب اسلامی: ۱۵۷
- کدورت نفس در اثر گناهان ۱۵۷
- عامل دوم در ایجاد بیماری: جنیان و شیاطین ۱۶۱
- عامل سوم: تأثیر منفی برخی از خوراکی‌ها در نفس ۱۶۳

- آثار لایه باطنی نورانی برخی خوراکی ها در لایه باطنی نفس انسان ۱۶۶
- تأثیر گرفتگی یا انبساط قلب موجودات دیگر در ایجاد بیماری و درمان آن ۱۶۸
- رابطه مکمل طب و حیانی نسبت به طب مدرن ۱۷۰
- راه ایجاد زبان مشترک در فضای علمی با دانش مدرن پزشکی ۱۷۱
- حوزه دوم: ارائه برخی داروها و خواص درمانی ۱۷۲
- وجه تصحیح عنوان «طب اسلامی» بر اساس تقریر مذکور ۱۷۴
- درس هجدهم: شبههاتی پیرامون علم دینی ۱۷۷
- مقدمه ۱۷۹
- اشکال اول: اسناد علم به «ابزار داوری»، نه «منبع الهام» و «مقام گردآوری» ۱۸۰
- اشکال دوم: فقدان زبان مشترک میان دانش مستفاد از متون دینی با دانش متعارف تجربی .. ۱۸۶
- اشکال سوم: علم کشف واقع است و دینی یا غیر دینی ندارد ۱۹۲
- اشکال چهارم: شکل گیری مطالب کذب در اثر طرح شعار «علم دینی» ۱۹۷
- اشکال پنجم: تولید علم یک پروسه است، نه یک پروژه! ۲۰۲
- اشکال ششم: علم تولید کردنی نیست؛ کشف کردن است! ۲۰۷
- اشکال هفتم: امتناع تمدن سازی بر پایه ظنون شخصی ۲۱۲
- اشکال هشتم: نقد استفاده از ابزار اصول فقه در تولید علوم انسانی ۲۱۵
- اشکال نهم: لزوم «الهی بودن هدف علم» در اطلاق «دینی» بر آن ۲۱۶
- اشکال دهم: تعارض «علم دینی» خطاپذیر با قداست «دین» خطاناپذیر ۲۱۷
- اشکال یازدهم: تعارض منابع معرفتی علم دینی ۲۱۹
- خلاصه ۲۲۰
- پرسش ۲۲۲
- منابعی برای مطالعه بیشتر ۲۲۳
- درس نوزدهم: تعارض منابع معرفتی (۱) ۲۲۵
- تحریر دقیق محل نزاع در قالب پنج مقدمه ۲۲۷
- مقدمه اول: تعارض میان «عقل» و «نقل» نه «علم» و «دین» ۲۲۷
- مقدمه دوم: صور تعارض میان عقل و نقل ۲۳۰

- ۲۳۳ مقدمه سوم: اولویت حل تعارضات عقل و نقل در حوزه امور شرعی اجرایی
- ۲۳۵ مقدمه چهارم: لزوم تفکیک میان «دین» و «حاکمی از دین»
- ۲۳۶ مقدمه پنجم: لزوم تفکیک میان تجربه و تجربه نما
- ۲۳۶ تحریر محل نزاع در تعارض معرفت عقلی و نقلی
- ۲۳۷ قسم اول: عدم اعتبار معرفت نقلی
- ۲۳۸ قسم دوم: عدم اعتبار معرفت عقلی
- ۲۴۰ قسم سوم: اعتبار هر دو معرفت عقلی و نقلی
- ۲۴۰ خلاصه
- ۲۴۲ پرسش
- ۲۴۳ منابعی برای مطالعه بیشتر
- ۲۴۵ درس بیستم: تعارض منابع معرفتی (۲)
- ۲۴۷ دستورالعمل حل تعارضات بر اساس جنس گزاره نقلی
- ۲۴۷ قسم اول: گزاره‌های الزامی
- ۲۵۲ قسم دوم: گزاره‌های غیرالزامی تعبدی
- ۲۵۵ قسم سوم و چهارم: مستحبات و مکروهات تعبدی
- ۲۵۷ قسم چهارم: گزاره‌های اخباری (هست و نیست)
- ۲۶۰ خلاصه بحث: الگوریتم حل تعارض
- ۲۶۲ خلاصه
- ۲۶۳ پرسش
- ۲۶۳ منابعی برای مطالعه بیشتر

مقدمه ناشر

قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: (هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى
الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ) (الصف ۶۱: ۹)

خداوند حکیم قدیر که در آیه فوق مقام هویت خود را برای ارسال رسولش به رخ کشیده است، این رسول عظیم الشان را با هدایتی مطلق و دینی سرتاپا حق، برای آخرین مرتبه، به میان جامعه انسانی بعثت فرموده است، چرا که باید این بسته کامل هدایت و ارشاد، تمام آئین‌ها، مکتب‌ها، رسوم‌ها، سبک‌های زندگی و تمدن‌ها را نسخ و بر همه آنها غالب آید و علیرغم مشرکین و منحرفین از صراط توحید و ولایت ناب، جهان گسترده عالم‌گیر شود. این دین مرضی، همان است که بالاخره خداوند پس از وعده حکمرانی جهان شمول به صالحین، آنها را متمکن خواهد ساخت تا با تمام ابعاد، آن را در زمین پیاده ساخته ثمرات آن که «امنیت کامل»، «عدالت مطلق» و در نهایت «عبودیت محض» در مقابل خالق هستی در همه ابعاد و شئون فردی و اجتماعی است را بهره مند گردند.^۱ قطعاً تحقق این وعده الهی به شناخت صحیح از ابعاد جامعیت، کمال،

۱. (وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) (نور ۲۴: ۵۵)

ذات مراتب بودن، زندگی ساز و بالاخره تمدن ساز بودن این دین وابسته است. اگر حیات طیبه قرآنی را طالبیم و اگر به دنبال تحقق آرمان شهر مهدوی می باشیم، باید نگاه مان را به اسلام از یک «دین فردی» محدود به یک «دین کامل تمدن ساز» ارتقا بدهیم.

آیا رونمایی از چنین دین و آئینی که حق مطلق بوده و دارای قدرت برتر برای مدیریت فرد و جامعه در گستره جهان معاصر است، با ابزارهای فعلی در اختیار، میسر است؟ جواب قطعاً منفی است. چرا که سیستم پر قدرت اجتهاد فقهاتی جواهری ما اگر می توانست این خروجی را داشته باشد، تاکنون از انجام وظیفه شان خالی نمی کرد. این سیستم تفقه صد در صد لازم است، ولی کافی نیست. سخن در چگونگی ارتقاء آن به یک دستگاه دین شناسی تمام عیاری است که ابزارهای یک تمدن و در سطح پایین تریک حکومت کاملاً اسلامی را به صورت کامل پیاده نموده، تمام سازه های تمدن و حکومت دینی را پشتیبانی کند.

ما بر اساس باورهای ناب و مستدل به ضرورت ادامه دین در تمام لایه ها و ساحت های فردی و اجتماعی از یک سو، و غنا و کمال دین مبین اسلام در این عرصه از سوی دیگر، طی یک دهه در «موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام» برای رسیدن به روش تحقیق برای تولید سیستم های تمدنی و اجتماعی اسلام تلاش می کنیم.

خداوند را شاکریم که هم اکنون شاهد آخرین خروجی این تلاش ها هستیم. مجموعه پیش رو، حاصل چندین دوره تدریس دانشمند عالم، فاضل فرزانه و محقق ارجمند، حضرت حجة الاسلام والمسلمین حاج شیخ محمد حسن وکیلی (دام بقائه) می باشد. در این مجموعه که «علم دینی؛ از چستی تا چگونگی» نامیده شده است، به مباحث کلیدی متعددی از جمله «تعریف

دین»، «قلمرو دین»، «چیستی علم دینی»، «الزامات فقهی و اصولی تولید علم دینی» و «الگوی عملی تولید علم دینی» پرداخته شده و مجموعه سرفصل های ضروری جهت آموزش «تولید علم دینی» مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. این مجموعه توسط محقق توانمند و سخت کوش، جناب حجة الاسلام سید شهاب الدین دعایی تقریر، تحریر و تکمیل شده است. در اینجا بر خود فرض می دانیم از زحمات و تلاش های استاد و کیلی (معاونت تحقیق موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام) و جناب سید شهاب الدین دعایی کمال سپاس و امتنان و تقدیر را به عمل آورده و از خداوند متعال قبولی این سعی مشکور را خواستار باشیم.

مجموعه پیش رو از این نظر است برخوردار است که به عنوان کتاب درسی کلیه رشته های تخصصی حوزه های علمیه دانشکده های علوم انسانی و الهیات در داخل کشور و همچنین در سایر کشورهای اسلامی قرار گرفته تا زمینه برای ورود عینی و اثرگذار به این عرصه که قلب تپنده تحولات دین نوین اسلامی و از الزامات «گام دوم انقلاب اسلامی» به شمار می رود، بیش از پیش فراهم گردد. لازم به ذکر است این تحقیق با مساعدت ها و همکاری «مرکز علم و فناوری اسلامی دانشگاه امام حسین علیه السلام» به انجام رسیده است؛ بدین وسیله از سروران مکرم در این مجموعه نیز قدردانی، تقدیر و تشکر داریم. از خداوند متعال طول عمر برای رهبر فرزانه انقلاب علیه السلام خواستاریم تا ثمرات لیبیک به مطالبات الهی و هوشمندانه خود را با به ثمر نشستن این مجاهدات علمی رؤیت بفرمایند. الهی آمین.

سید محمد محسن دعایی

موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام